

ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

CONTENT OF PRESCHOOL TEACHER'S TRAINING FOR WORKING WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN CONDITIONS OF MODERN GLOBAL CHALLENGES

УДК 373.2.013

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/58.2.36>

Бойчук Ю.Д.,

докт. пед. наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, професор кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Науменко Н.В.,

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Казачінер О.С.,

докт. пед. наук, професор, професор кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Галій А.І.,

канд. біол. наук, доцент, завідувач кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У статті обґрунтовано, що у зв'язку з повномасштабною війною в Україні нагального перегляду потребують вимоги до педагогічних працівників, зокрема дошкільної галузі освіти, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами.

Наразі особливою вимогою до сучасних вихователів закладів дошкільної освіти постає набуття вміння працювати в різних режимах навчання, вміння надавати елементарну психологічну підтримку дитині з особливими освітніми потребами, організувати ігрову, образотворчу та навчальну діяльність у місцях тимчасової евакуації під час оголошення повітряної тривоги.

Із метою формування в майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти професійної компетентності у сфері розвитку, навчання та виховання дітей з особливими потребами в навчальні плани освітніх програм за спеціальністю 012 Дошкільна освіта першого (бакалаврського) рівня вищої освіти необхідно вводити такі освітні компоненти, як «Основи корекційної педагогіки» та «Основи інклюзивної освіти».

Крім того, ми вважаємо, що до навчальних планів освітніх програм за спеціальністю 012 Дошкільна освіта другого (магістерського) рівня вищої освіти буде доречним вводити такі освітні компоненти, як «Навчання та виховання дітей дошкільного віку з комплексними порушеннями», «Новітні технології навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами», «Менеджмент дошкільної інклюзивної освіти». За умов розробки, оновлення та / або перегляду змісту програм цих освітніх компонентів майбутні фахівці оволодіють новими знаннями, уміннями та навичками, а також набудуть особистісних якостей для роботи з дітьми дошкільного віку з ООП у повному обсязі з урахуванням умов сучасного мінливого життя і глобальних викликів.

Разом із цим, обов'язковою та головною умовою формування особистості вихователя закладів дошкільної освіти, зокрема з інклюзивною формою навчання, є здатність до самовдосконалення і саморозвитку, професійного лідерства на основі рефлексії своєї діяльності.

Ключові слова: вихователь, заклад дошкільної освіти, професійна підготовка

вихователів, діти з особливими освітніми потребами, сучасні глобальні виклики.

The article substantiates that in connection with the full-scale war in Ukraine, the requirements for pedagogical workers, in particular in the field of preschool education, who work with children with special educational needs, need urgent revision. Currently, the acquisition of the ability to work in different modes of education, the ability to provide elementary psychological support to a child with special educational needs, to organize game, art and educational activities in places of temporary evacuation during the announcement of an air alert is a special requirement for modern educators of preschool education institutions.

In order to form future educators of preschool education institutions professional competence in the field of development, education and upbringing of children with special needs in the curricula of educational programs in the specialty 012 Preschool education of the first (bachelor) level of higher education, it is necessary to introduce such educational components as "Basics of correctional pedagogy" and "Fundamentals of inclusive education".

In addition, we believe that it would be appropriate to introduce such educational components as "Education and upbringing of preschool children with complex disorders", "Newest technologies of education, education and development of children with special educational needs", "Management of preschool inclusive education". Under the condition of developing, updating and / or revising the content of the programs of these educational components, future specialists will acquire new knowledge, abilities and skills, as well as acquire personal qualities for working with preschool children with special needs in full, taking into account the conditions of modern changing life and global challenges.

Along with this, the mandatory and main condition for the formation of the personality of a teacher of preschool education institutions, in particular with an inclusive form of education, is the ability for self-improvement and self-development, professional leadership based on the reflection of one's activities.

Key words: preschool teacher, preschool educational establishment, preschool teachers' professional training, modern global challenges.

Постановка проблеми. Концептуальні засади розвитку сучасного суспільства на основі визнання і ствердження права осіб з особливими освітніми потребами на повноцінну участь

у суспільному житті визначають шляхи реформування національної освітньої системи. Конвенція про права дитини та Декларація про права інвалідів, які ухвалені Організацією Об'єднаних Націй

та ратифіковані у національному законодавстві України, визначають право дитини з особливими потребами на отримання якісних освітніх послуг, зокрема в умовах закладів дошкільної освіти, відповідно до їхніх індивідуальних можливостей, здібностей та освітніх потреб.

Повномасштабна війна в Україні, що розпочалася 24.02.2022 р., змінила життя усіх мешканців нашої держави. Багато людей втратило житло, громадяни переїхали до інших областей або виїхали за кордон. Усе це не могло не відобразитися на житті дітей дошкільного віку, які зазнали сильного стресу, багато перебуває в депресії; можливо, навіть і у полоні. Особливо це вплинуло на психологічний стан тих малюків, які мають порушення психофізичного розвитку.

Зазначені підходи до планування та організації освітньої діяльності в умовах інклюзивного навчання потребують нагального перегляду вимог до педагогічних працівників, які, перш за все, мають засвоїти моральні вимоги, норми, принципи і правила поведінки, що визначають особливості взаємодії суб'єктів інклюзивної освіти, мають володіти інноваційним мисленням, бути здатними творчо реалізовувати нові технології навчання та прагнути до саморозвитку та самовдосконалення. Крім того, наразі особливою вимогою до сучасних вихователів закладів дошкільної освіти постає набуття вміння працювати в різних режимах навчання, вміння надавати елементарну психологічну підтримку дитині з особливими освітніми потребами, організовувати ігрову, образотворчу та навчальну діяльність у місцях тимчасової евакуації під час оголошення повітряної тривоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що різноманітні питання професійної підготовки сучасного вихователя були предметом як українських, так і зарубіжних дослідників.

Так, серед українських авторів слід назвати Г. Беленьку [2], Л. Зданевич [4], Н. Кирсту [5], М. Машовець [6], М. Пашигар [7] та інших.

Розвідка М. Машовець підтверджує нашу думку про те, що розробники сучасних стандартів вищої освіти в галузі дошкільної освіти, освітніх програм підготовки фахівця освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр», відповідаючи на виклики мінливого соціуму, передбачають як збереження вже існуючого позитивного освітнього досвіду, так і пошук та експериментальне впровадження ефективних технологій набуття студентами професійної компетентності впродовж навчання у виші, а після його завершення – в практичній діяльності. Авторка підкреслює, що історичний огляд проблеми дозволяє стверджувати, що система підготовки майбутніх педагогів змінювалася разом зі змінами в різних сферах життя соціуму [6, с. 130].

Різнорічними аспектами професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної до

роботи з дітьми з ООП, у тому числі з дезадаптованими дошкільниками розглядали Л. Зданевич [4] та Н. Кирста [5].

Серед зарубіжних авторів, які вивчали питання теоретичної та практичної професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, варто назвати таких, як: J. Barentien, E. Oppermann, Y. Anders, M. Steffensky [9], S. Blömeke, L. Jenßen, M. Grassmann, S. Dunekacke, H. Wedekind, [10], I. Johansson, A. Sandberg [11], C. Lobman, S. Ryan, J. McLaughlin [12] та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, як бачимо, усі ці дослідження було зроблено до повномасштабної війни в Україні у 2022 році, але у них простежуються ключові положення щодо обов'язкового перегляду, аналізу та трансформації змісту теоретичної та практичної професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Необхідним є врахування цих концепцій та оновлення змісту освітніх програм та навчальних планів у сучасних реаліях.

Мета статті полягає у висвітленні основних тенденцій підготовки вихователя закладу дошкільної освіти в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах сучасних глобальних викликів.

Виклад основного матеріалу. Таким чином, потреба доопрацювання змісту професійної підготовки вихователів дошкільних закладів освіти, які б відповідали світовим вимогам надання якісних освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами постає першочерговим завданням закладів вищої професійної освіти.

Зміст професійної підготовки нової генерації вихователів закладів дошкільної освіти з інклюзивною формою навчання визначається педагогічним, психологічним, медико-біологічним та управлінським аспектами, що є основою підготовки майбутніх фахівців.

Дошкільна освіта в умовах сьогодення є провідною ланкою в організації освітнього процесу та підготовки дітей з особливими освітніми потребами до школи, причому вихователь виступає як ключова особа, яка приймає нову систему цінностей, творчо реалізує нові технології навчання, володіє методами психолого-педагогічної діагностики, здатна вирішувати проблему соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, знає специфіку освітніх програм, володіє методиками навчання дітей з ООП, ефективно взаємодіє з батьками дітей та фахівцями команди супроводу [3, с. 55].

Важливою умовою професійної підготовки вихователя закладу дошкільної освіти із інклюзивною формою навчання стає комплекс спеціальних психолого-педагогічних, анатомо-фізіологічних, соціально-гуманітарних знань, повинні мати

базові компетенції у сфері біологічних і медичних предметів, таких як анатомія та фізіологія вищої нервової діяльності, основи медичних знань, валеологія, патопсихологія, дефектологія, уміння та навичок, особистісних якостей, стратегій і тактики поведінки, стереотипів і настанов, які дозволяють запроваджувати й використовувати ефективні педагогічні технології навчання й виховання різних категорій дітей з особливими потребами.

У змісті професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти» (Наказ Міністерства освіти і науки України від 19 жовтня 2021 р. № 755-21) [8] визначено трудову функцію «Участь у створенні, підтримці та розвитку здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного середовища». Її зміст полягає у побудові безпечного та здорового освітнього середовища у закладі освіти, що є пріоритетним напрямом державної політики. Аби забезпечити права дітей на освіту й охорону здоров'я та сприяти реалізації їхнього потенціалу, вихователь має розвивати:

1) здоров'язбережувальну компетентність, яка передбачає організацію фізичного та психологічного безпечного освітнього середовища.

Аби формувати цю компетентність, потрібно покращувати теоретичну базу такого змісту:

– основи пожежної безпеки, цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, вимоги санітарного законодавства та нормативне забезпечення організації харчування;

– способи поведінки в небезпечних ситуаціях та фактори можливого ризику у приміщеннях і на території закладу освіти;

– симптоми, перебіг, способи передачі, інкубаційний період дитячих хвороб;

– порядок надання домедичної допомоги учасникам освітнього процесу;

– психологічна природа булінгу та способи його попередження, подолання.

2) проєктувальну компетентність, яка передбачає організацію та проєктування освітніх осередків за принципами універсального дизайну.

Аби ефективно розвивати цю компетентність, потрібно вдосконалювати знання за такими напрямками:

– принципи універсального дизайну та розумного пристосування в організації освітнього середовища ЗДО;

– особливості та принципи організації та зонування освітнього простору;

– призначення та розвивальний потенціал навчально-методичного та ігрового наповнення освітнього середовища.

З огляду на це, з метою формування в майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти професійної компетентності у сфері розвитку, навчання та виховання дітей з особливими потребами в навчальні плани закладів вищої

освіти необхідно вводити такі освітні компоненти, як «Основи корекційної педагогіки» та «Основи інклюзивної освіти» [1, с. 626].

Основною метою вивчення цих курсів є оволодіння майбутніми вихователями компетентностями щодо концептуальних завдань інклюзивної освіти, системи державно-громадського управління інклюзивною освітою, особливостей психофізичного розвитку дитини з особливими освітніми потребами, основних принципів і технологій організації освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти.

В межах вивчення зазначених курсів майбутні вихователі закладу дошкільної освіти з інклюзивною формою навчання мають оволодіти спеціальними компетентностями, які передбачають здатність до розвитку в дітей раннього і дошкільного віку базових якостей особистості (довільність, самостійність, креативність, ініціативність, свобода поведінки, самосвідомість, самооцінка, самоповага); здатність до розвитку в дітей раннього і дошкільного віку мовлення як засобу спілкування і взаємодії з однолітками і дорослими; здатність до виховання в дітей раннього і дошкільного віку навичок свідомого дотримання суспільно визнаних морально-етичних норм і правил поведінки; здатність до розвитку перцептивних, мнемічних процесів, різних форм мислення та свідомості в дітей раннього і дошкільного віку; вміння складати індивідуальну програму розвитку та необхідні для навчання дітей з особливими освітніми потребами документи, бути знайомими з універсальним дизайном в освіті та розумним пристосуванням; здатність до фізичного розвитку дітей раннього і дошкільного віку, корекції і зміцнення їхнього здоров'я засобами фізичних вправ і рухової активності; здатність до індивідуального і диференційованого розвитку дітей раннього і дошкільного віку з особливими освітніми потребами відповідно до їхніх можливостей; здатність до виховання в дітей раннього і дошкільного віку толерантного ставлення та поваги до інших, попередження та протидії булінгу.

Майбутній вихователь закладу дошкільної освіти має розуміти природу і знати вікові особливості дітей з різними рівнями розвитку, особливості розвитку обдарованих дітей, індивідуальні відмінності дітей з особливими освітніми потребами; вміти планувати освітній процес в закладах дошкільної освіти з урахуванням вікових та індивідуальних можливостей дітей раннього і дошкільного віку, дітей з особливими освітніми потребами та складати прогнози щодо його ефективності; бути знайомим з програмою раннього втручання, розуміти можливості опори на нього в подальшій роботі з дітьми з особливими освітніми потребами; враховувати рівні розвитку дітей при виборі методик і технологій навчання і виховання, при

визначенні зони актуального розвитку дітей та створенні зони найближчого розвитку.

Важливим аспектом у змісті професійної підготовки майбутніх вихователів до роботи в інклюзивних умовах є формування в них ставлення до дитини з ООП не просто як до учасника освітнього процесу, а як до особистості зі своїм духовним світом, своїми бажаннями, сподіваннями, надіями, страхами. За для цього педагог має скласти повне уявлення не лише про ООП, але й про особливості особистості дитини. Вся подальша робота та педагогічні заходи повинні будуватися залежно від характеру дитини з ООП, рівня її виховання, ступеня тяжкості обмеження функціонування, обираючи для кожної дитини індивідуальний підхід і особистісно зорієнтовані завдання.

Наскрізною умовою формування особистості вихователя сучасного інклюзивного дошкільного освітнього закладу є педагогічний оптимізм, що дозволяє педагогу проявляти впевненість у прогресі розвитку дитини, вірити в її можливості, особливі освітні потреби дитини сприймати як ресурс для організації навчання.

В цілому готовність вихователя закладу дошкільної освіти до роботи з дітьми з ООП розглядається під кутом професійної готовності, що передбачає інформаційну готовність, володіння педагогічними технологіями, знання основ спеціальної педагогіки та психології, знання індивідуальних відмінностей дитини, готовність фахівців застосовувати принцип варіативності у процесі виховання, знання індивідуальних особливостей дітей із різними порушеннями, готовність до професійної взаємодії і навчання, та психологічної готовності, що передбачає емоційне прийняття дітей із різними типами порушень розвитку, готовність залучати дітей із різними типами порушень до діяльності та задоволеність власною діяльністю [5, с. 56].

Для успішного здійснення професійної діяльності вихователь закладу дошкільної освіти має усвідомлювати, що головним у роботі з дітьми з ООП є командний підхід, в якому задіяні всі фахівці – дефектологи, логопеди, реабілітологи, психологи, соціальні педагоги та інші. Проте окрім вихователя в освітньому процесі активна участь відводиться асистенту вихователя, який має володіти корекційно-розвитковими технологіями та вміннями співпрацювати з вихователем.

За для ефективності інклюзивної діяльності майбутні вихователі повинні мати належний рівень знань і володіти навичками роботи із членами мультидисциплінарної команди, а також вміння спілкуватися, домовлятися, співпрацювати із сім'ями, урегульовувати конфлікти, скорочувати психологічну відстань між батьками і фахівцем [3, с. 629].

Важливою складовою професійної підготовки вихователя закладу дошкільної освіти, зокрема

з інклюзивною формою навчання, є здатність налагоджувати партнерські стосунки з батьками дитини з ООП для сприяння їхній подальшій активній участі у процесі навчання і виховання своєї дитини, проводячи консультативну роботу, залучаючи їх до різноманітних методичних заходів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, одним із чинників, що є важливим для забезпечення якості навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами, є нагальна потреба перегляду змісту професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, зокрема з інклюзивною формою навчання, для роботи в умовах сучасних глобальних викликів, а також в умовах воєнного стану в Україні.

Так, із метою формування в майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти професійної компетентності у сфері розвитку, навчання та виховання дітей з особливими потребами в навчальні плани освітніх програм за спеціальністю 012 Дошкільна освіта першого (бакалаврського) рівня вищої освіти необхідно вводити такі освітні компоненти, як «Основи корекційної педагогіки» та «Основи інклюзивної освіти».

Крім того, ми вважаємо, що до навчальних планів освітніх програм за спеціальністю 012 Дошкільна освіта другого (магістерського) рівня вищої освіти буде доречним вводити такі освітні компоненти, як «Навчання та виховання дітей дошкільного віку з комплексними порушеннями», «Новітні технології навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами», «Менеджмент дошкільної інклюзивної освіти». На нашу думку, за умови розробки, оновлення та / або перегляду змісту програм цих освітніх компонентів майбутні фахівці оволодіють новими знаннями, вміннями та навичками, а також набудуть особистісних якостей для роботи з дітьми дошкільного віку з ООП у повному обсязі з урахуванням умов сучасного мінливого життя і глобальних викликів.

Разом із цим, обов'язковою та головною умовою формування особистості вихователя закладів дошкільної освіти, зокрема з інклюзивною формою навчання, є здатність до самовдосконалення і саморозвитку, професійного лідерства на основі рефлексії своєї діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бабакова О. Готовність педагогів до впровадження інклюзивної освіти в Україні. *Педагогіка здоров'я : збірник наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 210-річчю із дня заснування Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди* / за заг. ред. І. Прокопенка. Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2014, С. 625–626.
2. Беленька Г. В. Сучасні підходи до питань формування професійної компетентності майбутніх вихо-

вателів дітей дошкільного віку. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2012. № 5. С. 99-102.

3. Бородіна О. Роль вчителя в оптимізації взаємовідносин «педагоги – батьки» в інклюзивному освітньому середовищі. *Педагогіка здоров'я : збірник наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 210-річчю із дня заснування Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди I* за заг. ред. І. Прокопенка. Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2014, С. 629.

4. Зданевич Л. В. Модель професійної підготовки майбутніх вихователів ДНЗ до роботи з дезадаптованими дошкільниками. *Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання: монографія* / за ред. О.А. Дубасенюк. 2016. С. 136-154.

5. Кирста Н. Підготовка спеціалістів дошкільного профілю до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. *Освітній простір України*. Івано-Франківськ, 2015. № 6. С. 54–56.

6. Машовець М. А. Підготовка сучасного педагога дітей дошкільного віку в умовах мінливого соціуму. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (26–27 березня 2015 року, м. Суми)*. Т.1. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. С. 130-132.

7. Пашигар М.С. Професійна підготовка сучасних вихователів. Електронний ресурс. Режим доступу:

<http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/9652/1/%D0%9F%D0%B0%D1%88%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D1%801.pdf>

8. Наказ Міністерства освіти і науки України від 19 жовтня 2021 р. № 755-21 «Про затвердження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti>

9. Barentien, J., Oppermann, E., Anders, Y., & Steffensky, M. (2020). Preschool teachers' learning opportunities in their initial teacher education and in-service professional development – do they have an influence on preschool teachers' science-specific professional knowledge and motivation? *International Journal of Science Education*, 42(5), 744-763.

10. Blömeke, S., Jenßen, L., Grassmann, M., Dunekacke, S., & Wedekind, H. (2017). Process mediates structure: The relation between preschool teacher education and preschool teachers' knowledge. *Journal of Educational Psychology*, 109(3), 338–354.

11. Johansson, I., & Sandberg, A. (2012). Learning and knowledge development in preschool teacher education and practicum. *Early Child Development and Care*, 182(7), 907-920.

12. Lobman C., Ryan S., & McLaughlin J. (2005). Reconstructing Teacher Education to Prepare Qualified Preschool Teachers: Lessons from New Jersey. *Early Childhood Research & Practice*. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1084844.pdf>